

Sokszorosan költészet

(Bánki Éva *Fordított idő. A mély tenger névtelenjei* című kötetéről)

A regény egyik középponti figurája bizonyos Illighaen, a tudós normann krónikás. Ha mármost egyéb népek mellett normannokról is szó van itt, akkor nyilvánvaló: középkori történettel találkozunk. Krónika formájú elbeszéléssel, amint minden igazi elbeszélés valamiképpen „krónika” a földön. Meg, persze, meseszerűséget is tapasztalunk, megint csak a vérbeli epikára jellemző módon. Lényeges megjegyezni ugyanakkor, hogy ez a „meseszerűség” korántsem jelent valószínű mesei sajátosságokat (azok mégis egy másik, külön műfajt képeznének meg), ahogyan Illighaen krónikája sem kerül átfedésbe, főleg nem teljes azonosításra a könyv kézbe vehető, megtapasztalható bekezdéseivel, fejezeteivel. Már amennyiben és amennyire szövegszerűen az olvasó elé kerül egyáltalán, amit Illighaen valaha papírra vetett (pergamenre rótt?), s nem csak amolyan *felidéző utánamondás* keretei között jelenítődik meg a fikció folyamatában, tulajdonképpen alig kivehetően, annyi más, a műben szereplő, többé vagy kevésbé azonosítható szólamhoz hasonlóan. Fontos tehát ez az eltérés, mert ha jól gördülő, élvezetes elbeszélést olvasunk, mitikus-meseszerű környezetre találunk valamely történetben, egyszersmind tudhatóan feljegyzéseket is készít valaki a felbukkanó figurák közül (és Bánki Éva műve mindhárom kritériumnak eleget tesz), akkor előszeretettel gondolunk, még mindig, Gabriel García Márquez *Száz év magány* című regényére, benne az oldalkamrában körmölgető, árnyékszerű emberre, akiről aztán a végén kiderül: *tulajdonképpen ő írta volt a regényt, amelyet éppen elolvastunk...* S a kolumbiai szerző alkotása révén, persze, eszünkbe jut a „mágikus realizmusnak” nevezett egész irányzat is, amelynek érvényessége egyelőre nemhogy múlni látszana, de jóformán soha nem érzékelt magasságokba emelkedik a csillaga, úgy Kelet-Európában általában, mint ahogy kifejezetten Magyarországon is. Nem utolsó sorban a *Fordított idő* révén, amelyet azonban mégsem érdemes beskatulyáznunk.

Nem, mert aligha igazít el bármilyen címkézés, amit nagyon jól mutat mindjárt az is, hogy a szöveg műfajának meghatározására leginkább kínálkozó „történelmi regényről” az elmúlt évek elméleti diskurzusa nyomán megtudhattuk: ilyen zsáner márpedig nem létezik. Különösen akkor nem (feltétlenül), hogyha már maga a történelemnek nevezett valami is eléggé bizonytalan entitásként mutatkozik meg előttünk. A regényben is, persze. Már maga (az) Illighaen (név) eszünkbe juttathatja a *Kitalált középkor* című munka szerzőjét, Heribert Illiget, s a cselekmény több ponton mintha kitalált is lenne (jó néhány hitelesítő érvényű történelmi sarokpont mellett is), azonban – hogy ne nagyon maradhasson kétség az ilyesféle mesterkedések, illetve azok esetleges, termékeny belebegtetezése felől – tétélesen szintén leíródik itt a már általunk is említett tudós szerző neve. Mégpedig az utószóban, amelyet formálisan nem jegyez senki, mégis olyan hatást tesz, mintha írhatta volna akár (és pedig *akár* fikcionálisan is, mert konkrétan biztosan ő készítette) Bánki Éva, a tudós, az irodalomtörténész és tanár, tehát az „empirikus szerző”, úgymond. Ebben, a *Ki? Hol? Mikor?* címet viselő zárószövegben (afféle „paratextusban”) – amely pontosításnak álcázott, ravasz-ügyes elbizonytalanítása az olvasónak – természetesen önmaga „eredeti kéziratáról” is beszél a mű, mégiscsak. Azaz a *Fordított idő* környékén, annak afféle nyersanyagaként, kiindulópontjaként létezett volna valamilyen ő-s-alkotás, mely utóbbit egy Patrick de Mela nevű szerző munkájaként ismerhettek, ismerhetnek néhányan. Ez az állítólagos „összerző” mármost mind temporálisan, mind pedig – ebből következően – a feltételezhető „hitelesség” szempontjából közelebb áll a magában a regényben ábrázolt vagy csak megjelölt korhoz, nevezetesen a középkorhoz. Ám a tényleges, az új, a bevallottan ma dolgozó szerző, aki nemcsak ’valóságosan’, de a *fikció valóságának* szintjén is létezhet, nos, az *lehet* Bánki Éva; lévén az utószóban egy helyütt neki mint

oktatónak a keze alá dolgozó, „középkori irodalommal foglalkozó hallgatók” szövegalkotó/szövegalkotó tevékenységére történik hivatkozás, mint ami nagyon is szükséges lett volna számára a regény végleges verziójának kialakításához. Bánki, vagy hát az utószó rejtélyes megalkotója természetesen nem mellékesen utal a középkori alkotások azon, jól ismert hitelesítő fogására, illetve alkalmazza is azt egyszersmind, miszerint egy mű rangjának, tekintélyének erőteljes biztosítása érdekében akkor is érdemes „fordításnak” titulálni a munkát, ha voltaképpen nem feltétlenül az... Eszerint pedig nem pusztán „középkori”, hanem „talán még a *lehetséges*nél is középkoribb” írással állunk szemben a *Fordított idő* lapjain. Azazhogy állhatunk szemben, amennyiben a filológizálás, kutakodás, a(z elképzelt) szöveg hagyományozás játéka, játszadózásaira fogékonyak vagyunk, s döntően szépirodalmi olvasás-paktum alapzatán állva. Vagyis, bár az olvasott, élvezett és önkéntelenül is értelmezett regény szövege gyanánt közvetlenül és egészében nem találkozunk valamely, úgymond, korabeli vagy egyenesen a könyvben szereplő, tudós ember munkájával, mindazonáltal a tudományos beszédmód érzése mégis jelen van itt: az utószóban közvetlen fejtegetések, a cselekményes fejezetekben pedig közvetve, gondolkodási mintázatok, szemléleti alakzatok formájában.

A gondolkodás, dilemmázás nem utolsó sorban a hősöket, kivált a főhősnőt, Rioldát jellemzi. Riolda furcsa lány, aki maga sem tudja, vajon embernek vagy szörnynek született-e. Valószínűleg kettős származású, és egy olyan, északi tengeri szigeten (szigetkirályságban) látta meg a napvilágot, amelyet igen kevesen laknak, lévén alig van rajta élelem is, következésképpen gyermek szintén alig születik a tájon. Apja feltehetően egyszerű harcos, azonban – éppen a gyermekhiány miatt – Rioldára maga az uralkodó család tart számot hivatalosított „sarjaként”. Ám a bizonytalan helyzetnek megfelelően nem állandósulhat sorsa e magas körökben, elrabolják, utaznia, hányódnia kell. Részben ismételt magas körökben, ám igencsak ingatag státuszban, s nemcsak királyokkal és királynékkal, de szolgákkal és csavargókkal, mindenféle kétes egzisztenciával is bőségesen érintkezve. *Természetesen* szexuálisan is... Kár volna erről közelebit elárulni -- bízzuk a felfedezést az olvasóra, s már csak azért is, mivel úgy önkéntelenül, mint

ahogyan az utószó említései között is felmerül ezzel kapcsolatban a „lovagregény” műfaji emlékezete is. Csakhogy ha a lovagregények jellegzetesen „fiús” történetek, akkor itt nyilvánvaló szándékossággal és elhatározottsággal egyfajta „női lovagregény” megalkotásának igen érdekes kísérletével állunk szemben. Elég az hozzá: amit Riolda összességében végigbarangol, az a kora középkor történelmileg akár konkrét, akár kitalált, de feltétlenül hitelesíthető azon szelethez, amely a germán, kelta és arab kultúra találkozási pontjait jelenti. A szerző jól ismeri ezt a világot; Bánki Éva (is) tudós irodalomoktatója az ebben az összefüggés-rendben felmerülő korszaknak és kultúra(k)nak. Nyilvánvaló azonban, hogy nem elégedhet meg a *cultural studies* lebélyegezte tényekkel, összefüggésekkel. Hanem fantáziával, ötletességgel is fel kell pótolnia azok anyagát. Innen a szörnyek, tündérek, félállati-félembéri lények tömkelege, az egész, már említett meseszerűség, és a végső soron a latin-amerikaiak „irányzatához” kapcsolható regénypoétikai ihletettségek. De nem feledkezhetünk el a megidéződő lovagregények tartalmáról vagy foglatatáról, az úgynevezett udvari költészet ihlető erejéről sem, amely szintén azonosítható erre felé. Szólhatnánk részletesebben is arról, hogy korabeli, középkori versek szintén felidéződnek-kitalálódnak: *szerepelnek* a regény szövegében. Ám a *Fordított idő* egész, általában vett nyelvezete, verbális címkézése maga is lírát hordoz, olyan fejezet- és könyvrész-címekkel, mint *Az idő messze van; A szél gyökere a tenger* vagy *A jövőre emlékezni*. S pontosan ez az utóbbi kifejezés az, amely a fordítás fogalmának és gyakorlatának ön-emblémává emelését valóban indokolja, egyszersmind igazán termékenyen, izgalmasan rejtélyessé, talányossá teszi a regényt címében és anyagában/menetében. Az *idő fordítása* ugyanis bizonyosan érthető akként is, miszerint a megcserélt, az immár nem a múlt vagy a jelen irányából az eljövendők elé, hanem a jelenből a múltba, mint egyfajta eljövöbe tekintő szemléleti perspektíva érvényesítése mellett a temporalitás vagy „egyszerűen” a *tempus* egyfajta *translation*-je merül fel erőteljesen ebben a közegben: a história lefordítása regényre, majd a regénypróza átfordítása lírává. A *Fordított idő* tehát többféleképpen, sokszorosan (transzformált) költészet.

(*Jelenkor Kiadó, 2015*)